

LAAT LERAREN SCHITTEREN

LAAT LERAREN SCHITTEREN

RUTH WOUTERS
RUDI HAVEN
ANNEMIE WINTERS
BIEKE DE FRAINE
BREGT HENKENS

INSPIRATIEGIDS VOOR
LERAREN EN
LERARENOPLEIDINGEN
VAN MORGEN

*Met medewerking van Bart Boelen, Lotte Brants,
Willy Brion en Tanja Ceux
en vele andere lerarenopleiders*

LANNOO
CAMPUS

Laat leraren schitteren draagt het GPRC label wat staat voor 'Guaranteed Peer Reviewed Content'. Met dit kwaliteitslabel geeft de Vlaamse Uitgevers Vereniging (VUV) aan dat de publicatie die dit label draagt een peerreviewprocedure heeft doorlopen die beantwoordt aan de internationale wetenschappelijke standaarden

D/2014/45/278 - ISBN 978 94 014 1846 1 – NUR 841

Vormgeving cover en binnenwerk: Peer De Maeyer

© De auteurs & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag veeveelvoudigd worden en of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasme Ruelensvest 179 bus 101
3001 Leuven
België
www.lannoocampus.be

INHOUD

WOORD VOORAF	11
Een oneindig groot aantal oneindig kleine handelingen als de bouwstenen van de geschiedenis	11
Lerarenopleiders en onderwijsinnovatie	12
Leraren doen schitteren	12
Laat leraren schitteren	13
HOOFDSTUK 1	
HERVORMEN OF INNOVEREN?	17
Kroniek van een langverwachte hervorming	20
De hervorming als waarde-beladen thema	24
Hervormen of innoveren? Gaat het om het woord?	27
Bibliografie	28
HOOFDSTUK 2	
IMPLICATIES VOOR DE LERARENOPLEIDING	33
Implicaties van een onderwijshervorming	33
Uitdagingen voor leraren	35
Uitdagingen voor expertisenetwerken	36
Bibliografie	38
HOOFDSTUK 3	
DE LERAAR ALS MAATSCHAPPELIJK GEËNGAGEERDE VAKDESKUNDIGE	41
Conceptverheldering	42
Onderzoek naar 'de goede leraar' en betekenis voor de lerarenopleiding	46
De rollen van de leraar	48
Ons onderwijs heeft sterke leraren nodig	49

Fiches

LF1	'Professioneel werken aan een kwaliteitsvolle vakdidactiek' (School of Education)	51
PF1	School en-in-voor wereld, duurzame ontwikkeling (BaSO-KHLeuven)	54
PF2	Module 'Onderwijs en Maatschappij' (OMA) in elk CVO	56
PF3	Ethisch-culturele-maatschappelijke vorming (BaSO-Thomas More)	58
PF4	Didactisch atelier VakOverschrijdend Werken (VOW) (PXL)	61
PF5	Studieondersteuning ('t Scharnier)	63
PF6	Visietekst Specifieke Lerarenopleiding (KU Leuven)	65
PF7	'De liefde voor het vak' (School of Education)	68

Methodieken

	In team aan de slag: toekomstscenario's ontwikkelen	71
	Zelf aan de slag: reflectie met een kritische vriend	75
	Bibliografie	78

HOOFDSTUK 4

DE LERAAR ALS LEER- EN KEUZE BEGELEIDER	81
Context leer- en keuzebegeleider	81
Schoolloopbaanbegeleiding, wat en hoe?	84

Fiches

LF2	'Het onderwijsdebat: Waarom de hervorming van het secundair onderwijs broodnodig is' (Nicaise, Spruyt, Van Houtte & Kavadias)	87
LF3	'Loopbaanleren' (Kuijpers & Meijers)	89
PF8	Op naar een krachtige, authentieke leeromgeving in het bso	93
PF9	'LoVE, Loopbaanleren in Vlaanderen en Europa' (ESF)	95
PF10	I AM, reflectie en portfolio (Groep T)	97

Methodieken

	In team aan de slag: 'Lerarenopleiders	
	Onderzoeken hun Eigen Praktijk' (LOEP)	99
	Zelf aan de slag: (School) Video Interactie Begeleiding	102
	Bibliografie	105

HOOFDSTUK 5**DE LERAAR ALS COMPETENTIEONTWIKKELAAR** 107

Definitie en situering van competenties 108

Competenties binnen een visie op leren 108*Handelingsbekwaamheid,
aan te wenden voor maatschappelijke activiteiten* 109

Kritieken op de competentiebenadering 110

De leraar/lerarenopleiding als competentieontwikkelaar 111

Leraren opleiden tot competentieontwikkelaars? 112

Fiches**LF4** 'Competenties in praktijk gezet... in het (hoger) onderwijs'
(Danckaert) 114**LF5** Competentiegericht opleiden, rol van de leraar (De Laat) 116**LF6** Competentiegericht 'assessment', in de lerarenopleiding
(School of Education) 118**LF7** Competentiegericht coachen, coachprincipes
(Lingsma & Scholten) 120**PF11** COOP, COmpetentiegestuurd Opleiden (CVO-HIK) 122**PF12** COMTOET, Competentieontwikkelen en toetsen
(BaSO-KHLeuven) 124**PF13** 'LoST, Leerwegaafhankelijk Summatief Toetsen'
(Associatie KU Leuven) 126**Methodieken**

In team aan de slag: AI, 'appreciative inquiry' 129

Zelf aan de slag: de (eigen) opvatting van competenties
scherper krijgen 132

Bibliografie 137

HOOFDSTUK 6

DE LERAAR ALS DIVERSITEITSBEGELEIDER

Diversiteit en onderwijs, diversiteit en de leraar	??
Leren voor diversiteit	??
Congruent opleiden voor leren in diversiteit	??
Masterplan en diversiteit	??

Fiches

LF8 DIVA, Diversiteit In Actie	??
LF9 'E-ntercultureel werken': werken aan interculturele competenties via de ontwikkeling van een online leertraject (School of Education)	??
PF14 Omgaan met diversiteit (BaSO Karel de Grote-Hogeschool)	??
PF15 Didactisch atelier evaluatie en differentiatie (PXL, BaSO)	??
PF16 Pleased to meet you - Van begroeten tot echt ontmoeten (Groep T)	??
PF17 'ASSistent', Ondersteuning van jongeren met een autismespectrumstoornis (KU Leuven)	??
PF18 Project 'Onthaal beginnende leraren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest' (OVSG)	??
PF19 Buddyproject (Stad Leuven)	??

Methodieken

In team aan de slag: GPS-brainstorm van Flanders District of Creativity	??
Zelf aan de slag: www.screeningdiversiteitlerarenopleiding.be	??
Bibliografie	??

HOOFDSTUK 7**DE LERARENOPLEIDING****ALS PROFESSIONELE LEERGEMEENSCHAP** ??

Het concept professionele leergemeenschap ontrafeld ??

Kenmerken en voorwaarden van een professionele leergemeenschap ??

Professionele leergemeenschappen via gespreid leiderschap ??

De onderzoekende grondhouding van lerarenopleiders ??

Professionele leergemeenschappen en de hervorming ??

Fiches**LF10** De Vijfde Discipline (Senge et al.) ??**LF11** Effectieve interventies om een professionele leergemeenschap (verder) te ontwikkelen (Verbiest) ??**LF12** Appreciative Inquiry ??**PF20** Samen sterk? Aspirant-leraren als partners in de klas ??**PF21** Onderzoekende School?! (BEO & VUB) ??**PF22** Teacher Design Teams ??**PF23** De Masterclass voor lerarenopleiders: een professionele leergemeenschap (School of Education) ??**PF24** MDG15. Leren in een netwerk van lerende organisaties ??**Methodieken**

In team aan de slag: leesgroep voor professionals ??

Zelf aan de slag: 'deep web search' ??

Bibliografie ??

DANKWOORD ??

WOORD VOORAF

EEN ONEINDIG GROOT AANTAL ONEINDIG KLEINE HANDELINGEN ALS DE BOUWSTENEN VAN DE GESCHIEDENIS

Grosso modo zijn er twee opvattingen over veranderingen.

Volgens de ene opvatting verandert er iets door een structurele, historische omwenteling. De ontdekking van Amerika, het schoolpact, de onafhankelijkheid van Belgisch-Congo, de staatshervormingen, de val van de Berlijnse Muur... zijn grote kantelmomenten waardoor de samenleving er (deels) anders kon uitzien.

De andere opvatting gaat ervan uit dat verandering ontstaat doordat wij allen vele kleine dingen doen en laten, doordat we met velen impliciet of expliciet ideeën vormgeven. Een oneindig groot aantal oneindig kleine handelingen zijn de bouwstenen van de geschiedenis, schreef Leo Tolstoj.¹

Aan het schoolpact bijvoorbeeld ging een democratisering van het secundair onderwijs vooraf: veel meer leerlingen gingen vanaf de Tweede Wereldoorlog langer naar school. Voor zulke leerlingentoeename waren er te weinig officiële scholen en waren de vrije (katholieke) scholen onvoldoende gesubsidieerd. Ouders, leerlingen en leraren van beide ‘kampen’ protesteerden en streden tegen elkaar in protestmarsen. Aan deze schoolstrijd tussen twee grote onderwijsnetten kwam een relatief einde met het schoolpact, een structureel akkoord. Dit akkoord gaf een belangrijke wending aan de opbouw en de professionalisering van het Vlaams secundair onderwijs, een proces dat weer door duizenden handelingen werd gerealiseerd.

Voor de hervorming van het secundair onderwijs zijn die twee opvattingen over verandering van belang. Een structuurhervorming bijvoorbeeld waarbij de onderwijsvormen (aso, tso, bso en kso) verdwijnen, is pas mogelijk als er daarvoor voldoende draagvlak is. Getuigenissen van leerlingen over ‘de waterval’ van hun schoolloopbaan, een pleidooi van een bedrijfsleider om de technologische component van het algemeen secundair onderwijs

¹ Leo Tolstoj, geciteerd in J.P. Flintoff (2012). *De wereld veranderen. Hoe doe je dat?* Utrecht: Uitgeverij de Arbeiderspers.

te versterken, het verhaal van de arts die liever schrijnwerker was geweest, beleidsmakers die de ongekwalificeerde uitstroom onder de aandacht brengen of onderzoekers die een vergelijking maken tussen categoriale en comprehensieve schoolsystemen... elke bijdrage is slechts één motief, maar geculmineerd zijn het argumenten die het opheffen van de onderwijsvormen breed maatschappelijk aanvaardbaar maken én een decretale structuurverandering mogelijk maken.

We gaan er dan ook van uit dat we met velen zijn die een rol spelen in het hervormen – of laten we beter spreken over het ‘innoveren’ – van het onderwijs: leraren, leerlingen en hun ouders, onderwijsonderzoekers, beleidsmakers, schooldirecties, politici en ook lerarenopleiders.

LERARENOPLEIDERS EN ONDERWIJSINNOVATIE

Voor die laatste groep is dit boek in de eerste plaats bedoeld.

We gaan ervan uit dat wij als lerarenopleiders een verantwoordelijkheid hebben als het over onderwijsinnovatie van het secundair onderwijs gaat. De corebusiness van een lerarenopleiding is het vormen van maatschappelijk geëngageerde vakdeskundigen, die als zelfsturende professionals kunnen handelen en met een onderzoekende grondhouding in het onderwijs staan. We verwachten dat afgestudeerden uit een lerarenopleiding in staat zijn om leer- en keuzebegeleider van leerlingen te worden, dat ze goed kunnen omgaan met de diversiteit in hun klas en hun school en dat ze bij hun leerlingen competenties kunnen ontwikkelen.

Dat ontwikkelen vraagt heel wat van studenten in een lerarenopleiding. De vorming daartoe waarmaken, vraagt evenzeer een bijzondere expertise van een lerarenopleiding en haar docenten. Dit boek wil een bescheiden bijdrage leveren aan die uitdaging.

LERAREN DOEN SCHITTEREN

Deze publicatie ontstond uit het School of Education-kernproject ‘Leraren doen schitteren’. Als docenten van KU Leuven, KHLeuven en CVO-HIK onderzochten we gedurende twee jaar welke implicaties een hervorming van het secundair onderwijs kan hebben op de lerarenopleiding. Daartoe volgden we het debat over de hervormingsvoorstellen en debatteerden we

over het Masterplan, we interviewden innovatie- en onderwijsexperten, verdiepten ons in literatuur en brachten resonantiegroepen samen om te discussiëren over tussentijdse resultaten. Op basis van brainstormsessies, ideeën uit het Masterplan en literatuur bakenden we vijf thema's af, kwesties die aan de orde zijn voor toekomstige leraren en dus voor lerarenopleidingen en lerarenopleiders.

We presenteren onze synthese in de vorm van een inspiratiegids: waarom zijn deze vijf kwesties relevant, welke betekenissen worden eraan gegeven, hoe gaan lerarenopleidingen reeds om met deze aangelegenheden en hoe kunnen deze kwesties in uw opleiding aan de orde worden gebracht.

We bieden daarmee geen pasklare curriculuminnovatie en evenmin een stappenplan om een opleiding te herdenken. We willen tools aanreiken die lerarenopleidingen contextspecifiek kunnen inzetten om in hun curriculum meer te focussen op een ambitieus project als de hervorming van het secundair onderwijs. 'Laat leraren schitteren' is daarbij het motto.

LAAT LERAREN SCHITTEREN

In het eerste en het tweede hoofdstuk schetsen we de achtergrond van een onderwijshervorming in het secundair onderwijs en de relatie met een hervorming of een innovatie van de lerarenopleiding. In hoofdstukken drie tot en met zes belichten we vier thema's met een focus op de vorming van een aspect van de leraar. In het zevende hoofdstuk behandelen we bovendien expliciet de rol van een lerende lerarenopleiding en lerende scholen.

Hoofdstukken drie tot en met zeven zijn telkens op een uniforme manier vormgegeven.

- In het eerste deel schetsen we de aanleiding voor dit thema, ontrafelen we enkele concepten en verwijzen we naar de aan- of afwezigheid van het thema in het Masterplan. We belichten het thema vanuit een brede literatuurstudie, 'verrijkt' met citaten uit onze interviews met experts. De meest treffende interviewcitaten kregen een QR-code zodat je bij interesse de volledige interviews met Hilde Meysman, Maarten Simons, Bert Smits, Elke Struyf, Katia Van Belle, Nico Hirtt of Luk Verheijen kunt opvragen en bekijken. Deze interviews zijn online afgeschermd. Het paswoord is telkens 'laatlerenschitteren'. Daarnaast maken we kruisverwijzingen naar de literatuurfiches en de praktijkfiches.

- Het tweede deel is een bundeling van fiches: samenvattingen van en literatuurverwijzingen naar leerrijke verdiepende publicaties (literatuurfiches^{LF}) en breed gekozen voorbeelden van interessante praktijken in en rond de lerarenopleiding (praktijkfiches^{PF}).
- Het laatste gedeelte in elk hoofdstuk schetst twee methodieken om met het thema van dat hoofdstuk aan de slag te gaan: eentje voor een vakgroep, opleidingsteam of werkgroep (In team aan de slag) en een tweede voor jezelf als individuele lerarenopleider, student onderwijskunde of pedagogisch begeleider (Zelf aan de slag). Deze methodieken zijn slechts aanzetten om de grote uitdaging aan te gaan tot reflectie-, ontwikkel- en innovatiewerk.

We wensen je daarbij alvast veel succes!

Ruth Wouters, Rudi Haven, Annemie Winters, Bieke De Fraine, Bregt Henkens, Bart Boelen, Lotte Brants, Willy Brion en Tanja Ceux.

HOOFDSTUK 1

HERVORMEN OF INNOVEREN?

HBVL, 5 juni 2013

Op 5 juni 2013 meldten de krantenkoppen en ochtendbulletins dat het er dan toch nog van zou komen: het Vlaamse secundair onderwijs zal hervormd worden. De Vlaamse regering bereikte na een lange onderhandeling een akkoord dat werd gepresenteerd als het ‘Masterplan secundair onderwijs’. De onderwijskoepels reageren voorzichtig optimistisch. De reacties van vele andere ‘stakeholders’ (individuele leraren, vakgroepen, ouders, ouderverenigingen, leerlingenraden, politici, mediafiguren...) lopen sterk uit elkaar.

Een ‘echt’ onderwijsdecreet met verregaande structuur- en inhoudelijke hervormingen lag politiek duidelijk te moeilijk. Toch moest er ‘iets’ liggen voor het einde van de kabinetsperiode. Dat was immers aangekondigd in de regeringsverklaring van 2009, en de onderwijs hervorming was een van de belangrijkste beleidspunten van minister Pascal Smet (sp.a). Door de ontstane polemiek leek het geruime tijd onmogelijk om de tegenstellingen tussen sp.a en N-VA te overbruggen, maar het Masterplan bleek uiteindelijk een compromis waarbij geen van de betrokken partijen gezichtsverlies zou lijden. Dit Masterplan geeft acht krachtlijnen weer, met per krachtlijn meer of minder concreet geformuleerde acties en een tijdspad om ze te realiseren. Zonder te sterk in detail te willen treden, schetsen we de hoofdlijnen van dit hervormingsplan:

- **Basisonderwijs.** De overgang van de basisschool naar de secundaire school zal in de toekomst meer geleidelijk moeten verlopen. Het wordt onder andere mogelijk om vakleraren ('bijzondere leermeesters') in te zetten die zich specifiek met Frans, muzische vorming of technologie bezighouden. Op die manier zou bijvoorbeeld de overgang vergemakkelijkt worden van veelal één klasleraar – die geïntegreerd alle leerinhouden aanbrengt – richting een veelvoud van vakinhoudelijke leraren in het secundair onderwijs.
- **Inhoudelijke aanpak.** Eindtermen en vakoverschrijdende eindtermen worden ondergebracht in competenties. De bestaande eindtermen zullen geherformuleerd en gegroepeerd worden in overeenstemming met de Europese sleutelcompetenties.
- **Brede eerste graad.** De eerste graad wordt een oriënterende graad, met een bredere instroom van leerlingen en een breder inhoudelijk lessenkakket. De bedoeling is dat leerlingen er hun interesses beter leren ontdekken en ontwikkelen, met differentiatie in de vorm van uitdaging of ondersteuning.
- **Matrixstructuur.** Voor de tweede en de derde graad brengt deze hervorming een nieuwe indeling van studierichtingen: inhoudelijke domeinen (soms ook 'belangstellingsgebieden' genoemd) enerzijds en finaliteiten (doelen) anderzijds. Afhankelijk van een evaluatie van de nieuwe indeling verdwijnt zo op termijn de opdeling in de onderwijsvormen aso, bso, kso en tso.

Doel → ↓ Domein	Doorstroom (verder studeren)	Dubbel doel (werken of studeren)	Arbeidsmarktgericht (gaan werken)
Wetenschap en Techniek			
Taal en Cultuur			
Welzijn en Maatschappij			
Kunst en Creatie			
Economie en Organisatie			

- **Schoolconcepten.** Scholen kiezen zelf hoe ze de nieuwe indeling toepassen. Het is de bedoeling dat ze zich in de toekomst zullen organiseren op basis van de horizontale en verticale assen uit de matrix. Zo zullen er *incentives* komen om domeinscholen en campusscholen op te richten. Een *domeinschool* focust op een (of enkele) domein(en) en biedt daarbinnen diverse finaliteiten aan. Een *campusschool* organiseert studierichtin-

gen van verschillende finaliteiten, in een aantal domeinen. Voorts kunnen ook de scholen blijven bestaan die focussen op diverse domeinen binnen één finaliteit: doorstroomscholen bieden studierichtingen aan die vandaag worden aangeboden in aso, kso en tso, en arbeidsmarktgerichte scholen organiseren studierichtingen die vandaag worden aangeboden in bso, kso en tso.

- **Attesten.** Een uitgebreide motivering begeleidt ouders en leerlingen bij een weloverwogen studiekeuze. Leerlingen zullen alleen nog een jaar overdoen als dat de enige optie is. De klassenraad moet dat uitdrukkelijk adviseren.
- **Metten is weten.** Aan het einde van het basisonderwijs worden alle leerlingen getoetst. Een kenniscentrum biedt relevante informatie die basisscholen kunnen gebruiken voor hun interne kwaliteitszorg.
- **Leraren.** Sterk secundair onderwijs wordt gemaakt in sterke scholen, door sterke leraren die een team vormen.

Maar de verschillende partijen die betrokken waren bij het tot stand komen van het Masterplan verschillen wat betreft hun interpretatie van het plan. Zo leest de sp.a van onderwijsminister Smet dat de basis is gelegd voor een brede eerste graad met uitstel van studiekeuze en het op termijn verdwijnen van onderwijsvormen als gevolg van de nieuwe matrixstructuur, terwijl N-VA reageert dat een vroege studiekeuze mogelijk blijft doordat er slechts minimale aanpassingen zijn ten opzichte van de huidige eerste graad en dat scholen niet zullen worden verplicht om hun huidig aanbod te wijzigen zodat het hen vrij staat de bestaande onderwijsvormen te behouden.

Vanuit het werkveld komen voorzichtig positieve reacties. Al wordt er vaak op gehamerd dat goed onderwijs niet draait om structuren, maar om mensen. Dat klopt, maar mensen functioneren nu eenmaal in structuren die bepaalde zaken wel of niet mogelijk maken.

Dit boek wil wat dat betreft een inspiratiegids zijn met als bijzondere focus de leraren en de lerarenopleiding. Welke implicaties volgen uit een hervorming van het secundair onderwijs en vooral, hoe kunnen deze principes geconcretiseerd worden? We hebben ervoor gekozen daarbij breder te kijken dan de details van het Masterplan, en de essentie centraal te stellen van wat – in de lijn van de hervorming – de leraar van de toekomst zal zijn. Alvorens daar verder op in te gaan, schetsen we waar de hervormingsideeën vandaan komen.